

УДК 502.1:171(045)

Г. М. Клешня

СУСПІЛЬСТВО У СИСТЕМІ «ЛЮДИНА – СУСПІЛЬСТВО – ПРИРОДА»Національний авіаційний університет
e-mail: svanna@ukr.net; ORCID ID: 0000-0001-6989-6392

Анотація. У статті здійснюється філософське осмислення сучасної ролі суспільства у тріаді «людина – суспільство – природа». Проаналізовано особливості трансформації функціональної спроможності суспільства в умовах постмодерної ситуації. Акцентовується на поглибленні атомізації індивідів та масовізації суспільства у глобальних масштабах, що демонструє ознаки виникнення нового віртуального тоталітаризму. Останнє виступає як причина втрати потенції суспільства як організаційної системоутворюючої сили, що продукує аксіологічні засади соціокультурного розвитку людства. Показано, що переважаючи в постсучасності інструментальні методи є не ефективними при саморегулюванні складних динамічних біосоціальних систем. Обґрунтовано завдання філософії в подоланні виявленої внутрішньої кризи елементів у дихотомії «природа-суспільство» та розв'язанні глобальних екологічних викликів.

Ключові слова: соціоприродна система, суспільство, екологія, вимирання видів, атомізація індивідів, віртуалізація еліт, глобальна тоталітарна система, тріада «людина – суспільство – природа», криза соціального.

Вступ

У ХХ ст. людство вперше усвідомило свій реальний зв'язок із географічною оболонкою Землі, з її біосферою. До цього, в ранні епохи історії людства, процвітали ідеї якщо й не абсолютного, то достатньо значимого впливу географічного середовища на динаміку суспільства та формування його етнічної різноманітності (Монтескьє, 1999) чи безмежно потужної сили техногенезу, прирівняного до геологічних сил (Вернадський, 2004). У вульгарно-натуралістичній літературі останніх десятиліть перше розглядалося як географічний детермінізм історичного процесу, друге – як вираз безмежної могутності людського знання, якому немає перешкод. Недооцінка географічної обумовленості історичного процесу виокремила з нашої історичної науки багато важливих сторінок: недостатньо враховувалися розміри території та демографічні характеристики; ігнорувалася людина як творець історичного процесу (хоч як це не парадоксально, виявлений у марксистській літературі); недостатньо уваги приділялося вивченню продуктивних сил суспільства; у занепаді були антропология, археозоология, археоботаника, історія техніки; не було послідовних спроб зрозуміти і охарактеризувати економічну інфраструктуру в первісному і навіть середньовічному суспільстві.

Безмежна віра в людське знання та людське діяння призвела до досить сумних результатів – незворотних екологічних криз, які більшою чи меншою мірою охопили всю нашу планету. І останньою краплею, що порушила нетривкий баланс біогеоценозу, стала сліпа віра у самоорганізуючу та саморегулюючу силу ринкової економіки, яка усунула державу-регулятора з простору буття, що повною мірою продемонструвало неспроможність вирішувати суспільно значущі проблеми шляхом інструментальних підходів впровадження концепції сталого розвитку вже у ХХІ столітті.

Сучасна соціально-екологічна ситуація поставила перед людством безліч питань, пов'язаних з усвідомленням загрози глобальної екологічної кризи, яка полягає в тому, що порушується здатність природних комплексів до саморегуляції, а також з осмисленням шляхів і засобів подолання такого стану.

Для розробки засобів подолання сучасної соціо-екологічної ситуації необхідний, перш за все, глибокий і всебічний аналіз найбільш суттєвих зв'язків, тенденцій і закономірностей соціальної та природної взаємодії. Такого роду аналіз необхідний, передусім, для визначення тенденцій розвитку взаємовідносин нашого суспільства та природи, з урахуванням якого стає можливим аргументований прогноз подальших змін якісного стану системи «суспільство-природа» на період прогнозування та визначення шляхів і засобів для оптимізації стану соціоприродної системи. Як правило, природні процеси у суспільстві набувають соціальної форми, а природні, насамперед біологічні, закономірності виступають як біосоціальні.

Забезпечення екологічної стійкості екосистем, підтримка постійного кругообігу речовини, енергії та інформації, що гарантує відновлення природних ресурсів біосфери, є можливими, на думку екологів, лише за умови підтримки біорізноманіття. Водночас, екологи вважають, що планета вже зараз переживає епоху шостого масового вимирання біоти, найбільшого, починаючи з пізнього пермського і крейдяного періодів, а результатом такого вимирання цілком може стати і зникнення виду *Homo sapiens*.

Отже, однією з актуальних проблем постсучасного суспільства постає проблема еволюційної взаємодії природи та суспільства, за умови втрати здатності останнього до саморегулювання біосоціальних процесів, що забезпечують самозбереження біоценозу як біологічної системи, що становить сукупність популяцій різних видів рослин, тварин та мікроорганізмів, які населяють певні території.

Мета дослідження

Метою статті є філософський аналіз ролі суспільства у класичному трикутнику «людина – суспільство – природа» в умовах біосоціальної кризи глобалізованого світу в контексті синергетичного підходу.

Методологія дослідження

Методологічною основою дослідження є філософські принципи пізнання: об'єктивності, відображення, розвитку і взаємозв'язку. У роботі застосовано сукупність філософських та загально-наукових підходів та методів: об'єктивності, сходження від абстрактного до конкретного. Системний підхід відображає самоорганізацію та структурування систем

в умовах синергетичної універсальної якості навколишнього світу. У статті використовується міждисциплінарна синергетична методологія для розуміння динаміки самоорганізації в системі «людина – суспільство – природа».

Результати

Різні форми взаємодії нашого суспільства й природи та уся їхня динаміка стосуються однієї із головних складових людського прогресу, де окремі події людської історії хоч і чинять у певних випадках помітний вплив, але вони є ні спрямованими, ні тривалими, ні визначальними. Тому вся сфера екології, до якої в остаточному варіанті будуть звернені усі наші міркування, має справу з узагальненими характеристиками. В ній немає місця конкретним особистостям, і тому вона є безособовою. Імена та прізвища героїв замінені в ній назвами археологічних та інших культур, народів, різноманітних суспільних груп різних епох. За кожним із них стоїть сукупність людей, але їхня діяльність і суспільна поведінка характеризуються сумарно, щоб їх можна було зіставити з генералізованими оцінками природних процесів. Отже, реальною співвимірною до природи системою у тріаді «людина-природа-суспільство» постає суспільство.

Суспільний прогрес не скасовує залежності суспільства від природи, а, навпаки, збільшує її: чим багатшими та різноманітнішими є потреби суспільства, тим більшою є залежність суспільства від природного середовища як джерела та засоби їхнього задоволення. Століттями складалася думка, що людина є центром світобудови, що все існує в природі ніби призначене для неї, і що таке становище збережеться назавжди. Однак це далеко не так, бо людина, у прагненні вдосконалити біосферу тільки з урахуванням власних цілей, підриває зв'язки та життєві ланцюги, якими пов'язані всі процеси в біосфері. І тоді за законом зворотного впливу виникає негативний вплив на суспільство бездумно перетвореної природи. За законом відображення цей зворотний вплив є тим сильнішим, чим істотнішим було втручання з боку людини (Васильєва, 2001)

Для підтримки ноосферної цивілізації необхідно раціоналізувати суспільне споживання, що зумовлюється особливостями виробничої діяльності в умовах постіндустріальної економіки. По суті, будь-яка економічна система є системою виробництва, розподілу та споживання товарів та послуг, спрямована на задоволення людських потреб. При цьому задоволення потреб людей перестає бути кінцевою метою, а постає як опосередкована мета, орієнтована на отримання максимуму – доходу. Антропоцентристський тип економіки, характерний для всіх етапів людської цивілізації, акцентує увагу саме на потребах людей, а взаємодію людини та природи розглядає з точки пріоритету господарських інтересів людської спільноти: якщо перетворення природи дає економічний прибуток, то вони вважаються за доцільне.

Розвиток цивілізації поставив перед сучасною наукою дуже важливе завдання: вирішення суперечності між потребами людської спільноти та обмеженою кількістю природних ресурсів. До теперішнього часу це завдання

завжди вирішувалося на користь максимального задоволення потреб, безвідносно до того, чи ті чи інші потреби є первинними, дійсними, тобто залежать від вітальних особливостей людського організму та його духовних запитів, або вторинними, часто уявними, зумовленими його соціальними амбіціями. Подібна стратегія може призвести людство до загибелі, якщо зусилля людей не будуть спрямовані на розуміння та корекцію своїх потреб. Прагнення до максимально повного задоволення потреб, що зростають, в умовах екологічної кризи є проявом безвідповідальності. І цей стан активно підтримується ціннісними вподобаннями суспільства масового споживання.

Безмежна віра в людське знання та людське діяння призвела до загрозливого результату – незворотних екологічних криз, які більшою чи меншою мірою охопили всю нашу планету. Історія зараз ставить питання так: щоб вижити, ми повинні перетворитися з жорстоких господарів землі, якими ми були багато десятиліть, на її друзів, союзників та захисників.

Екологи наголошують, що на планеті вже триває епоха шостого масового вимирання біоти, найбільшого, починаючи з пізнього пермського і крейдяного періодів (Barnosky, 2011). Біота відіграє важливу роль у формуванні біорізноманіття, що пов'язане із забезпеченням стійкості екосистем та біосфери загалом і з його регулюючою функцією в здійсненні всіх біогеохімічних, кліматичних та інших процесів на Землі. Крім глобальних кліматичних змін, серед основних чинників, що сприяють втраті біологічного різноманіття, Всесвітній союз охорони природи відзначає наступні:

- опустелювання;
- втрата і фрагментація природного середовища; забруднення навколишнього середовища;
- конкуренція з боку інвазійних видів;
- зростання населення, надмірне споживання і безрозсудне використання природних ресурсів (Болотова, 2017).

Фактично коеволюція біологічних систем забезпечує існування сприятливих умов для існування біорізноманіття за умов сутнісної здатності до саморегуляції та, відповідно, створює умови до збереження *Homo sapiens* як біологічного виду. Однак під сумнівом виявляються синергетична придатність самої системи «природа-суспільство».

Як ми вже зазначали, суперечності всередині цієї системи «Людина-природа-суспільство» виявляються в хибній ціннісній орієнтації людини на задоволення власних потреб. Утилітаристська, антропоцентрична парадигма розвитку суспільства споживання передбачає надання людині морального права на експлуатацію природи для власного задоволення. Це порушує екологічний баланс та погіршує стан екосистеми, що, в кінцевому підсумку, негативно впливає на саму людину як біологічну істоту, а також суттєво обмежує доступ до необхідних природних ресурсів у інших біологічних видів, з якими ми конкуруємо за ресурси (Клешня, 2021).

Об'єктивний вплив будь-якої, навіть найталановитішої, особистості на прискорення прогресу незмірно менше, ніж на низку конкретних подій. Звідси й виникає потреба у диференційованій оцінці ролі особистості у світовій історії: у різних сферах вона є різною й непорівнянною, якщо йдеться про

поступальний рух уперед загалом та про постійний компонент історичного процесу. Різні форми взаємодії нашого суспільства й природи та їхня динаміка стосується головних складових людського прогресу. Окремі події людської історії хоч і мають у окремих випадках помітний вплив, але вони є ні спрямованим, ні скільки-небудь тривалим. Отже, ми мусимо зважати на концепт суспільства більшою мірою, ніж на роль особистості в коеволюційних процесах.

З ХХ століттям нерозривно пов'язана науково-технічна революція. Але напевно ця революція є важливою не так сама по собі, як поштовх до створення і технічного використання нових технологій, з яких застосування атома є найголовнішим, та далеко не єдиним. Що це принесло людству – немає потреби зайвий раз повторювати: фантастичну технічну оснащеність, але й жахливі техногенні катастрофи, які все більш і більше набувають глобального характеру. Водночас, у ХХ столітті відбувся різкий стрибок чисельності, демографічний бум, що, поряд із військовими, національними конфліктами, що програмує виробництво в глухий кут, породило голод у багатьох районах. Вчений – еколог Алексеев назвав це етапом демографічного вибуху і нових технологій, і наголошував, що цей період, напевне, грає вирішальну роль у виборі подальшого шляху розвитку: у бік загибелі людства і, мабуть, усієї біосфери планети, або ж у бік виживання та вирішення тих проблем, що постають перед людством (Алексеев, 1998).

У системі «природа – суспільство» другий елемент проявляється як залежний, оскільки природа забезпечує потреби суспільства, а не навпаки, про що ми вже згадували у своїх працях раніше. Природа (екосистема) – це гармонійна самодостатня усталена цілісність, на відміну від суспільства, для якої характерним є постійний розвиток як порушення економічної рівноваги під впливом зростання суспільних потреб. Розвиваючись, суспільство порушує рівноважний стан біосфери, про що вже йшлося вище, але відмінність між людиною та суспільством проявляється у постійному зростанні й ускладненні суспільних потреб та, тим самим, у ще більшому загостренні суперечностей (Клешня, 2021).

Отже, можна стверджувати, що антропоцентрична парадигма, яка є властивою сучасному суспільству, не відповідає потребам не лише суспільного розвитку, а й несе загрозу існуванню біологічного різноманіття та потребує негайного коригування, про що ми вже наголошували у своїх публікаціях.

Обговорення

Слід зазначити, що проблеми взаємодії людини, суспільства та природи є традиційними для філософії протягом усієї історії її існування та розвитку. Філософія завжди відображала проблеми буття людини і природи, прагнучи надати певну гармонію їхній взаємодії на основі духовного розуміння людини і світу природи і, відповідно, одухотвореної діяльності, спрямованої на перетворення природи. Філософія досягла багато чого в осмисленні та проясненні екологічних проблем, які існують у сучасному світі: філософи дають узагальнене світоглядне трактування екологічних проблем. Саме у царині філософії

відбувався активний процес вироблення понятійно-категоріального апарату з проблем взаємодії людини, суспільства та природи, екології та, відповідно, формування екологічної форми суспільної свідомості. У філософії разом із розвитком наукових знань та іншими видами духовної діяльності активно здійснюється процес пошуку найефективніших шляхів вирішення екологічних проблем сучасності. Особливо гостро і зримо окреслив глобальну екологічну проблему академік Н. Н. Моисеев у своїй відомій книзі «Бути чи не бути людській цивілізації» (Моисеев, 1999), намагався дати відповідь на питання: у чому полягає роль філософії, та яким є зміст філософського аспекту у підходах до вирішення екологічних проблем?

Однак тема нашої статті апелює до поняття постмодерного суспільства, сенс якого доречно буде уточнити з огляду на різноманіття факторів та елементів, у яких воно розкривається, та на відсутність осмислення його ролі, окреслених у сучасних категоріях та означеннях, в дихотомії «суспільство – природа».

Як ми зазначали у своїй попередній публікації «Коеволюція системи «людина – суспільство – природа» (Клешня, 2021): вирішення суперечностей розвитку вбачається у коеволюційному переході системи «людина – суспільство – природа» до стану динамічно стійкої цілісності, симбіозу, де ключове місце у тріаді займатиме природа, яка є єдино можливим середовищем для існування і людини, і суспільства. Тобто ми вважаємо за необхідне заміщення ролі елементів системи, де людина, що займала панівне місце, втрачає своє провідне місце, поступаючись природі. Однак такого ж переосмислення потребує і роль суспільства у цій тріаді, адже людина, як елемент суспільства та його рушійна сила, без сумніву відповідно спричинить і зміну статусу та ролі суспільства в синергетичних процесах біосоціоценозу. Зокрема, з огляду на досить суттєві зміни у розумінні самого «суспільства», яке у постмодерній парадигмі втратило не лише характерні визначальні риси, але й функції.

Осмисленню особливостей постмодерного суспільства приділялося достатньо уваги як закордонними (Белл, 1999; Козловски, 1997; Лиотар, 1988; Тоффлер, 2008), так і вітчизняними дослідниками (Горбаненко, 2010; Дротянко, 2006; Орденів, 2016 та інші). Не викликає сумніву слушність висновку Н. Лумана, який зазначав, що на «туманному» тлі «глобалізації» взагалі відсутнє єдине розуміння поняття «суспільство» (Луман, 2004: 162). Його параметри стають розмитими, і використовувати його у класичному розумінні не має сенсу.

Український дослідник В. Горбаненко у праці «Людина і суспільство в ситуації постмодерну: філософсько-політичні детермінанти» зазначав, що характерною особливістю трактування сутності постмодерного суспільства є втрата дослідниками відчуття його наперед визначеної цілісності. Так само і вживання щодо поняття «пост модернізація» терміну «парадигма» є, на думку автора, не зовсім коректним з огляду на його семантичний зміст. Зазначений термін є похідним від грецького *paradeigma* і перекладається як приклад, зразок (Горбаненко, 2010: 157). Подібне

сміслові наповнення є органічно чужим для процесу постмодернізації, яка відкидає будь-яку наперед визначеність. Дослідження, що здійснюються в аспекті виявлення парадигми, згладжують суперечності, тоді як консенсус – «це горизонт; він завжди недосяжний». Окрім того, завжди з'являється хтось, щоб розладнати «розумний» порядок (Ліотар, 1998: 146). Дійсно, саме так виглядає соціальне буття Постмодерну: жодних спільних цінностей, цілей і ідей. Саме ідеї, як основа асіологічних прагнень суспільства, виявляються повністю дискредитованими в умовах атомізованого соціуму. Останнє в черговий раз підтверджує, що постмодернізація, як явище, до певної міри є протилежним модернізації. Воно тяжіє у семантичному відношенні до опозиційної парадигми семантично-сміслового терміну «синтагма», похідного від грецького *syntagma* (буквально – разом вибудоване, поєднане). Традиційно роль суспільства й полягала в певному узагальненні та легітимації спільних цінностей, прагнень та завдань, які поділяли усі його члени. І вся система соціального проектування, притаманна традиційному суспільству, базувалася саме на такій усвідомленій і вибудованій єдності потреб, що ґрунтувалися на науково обґрунтованих методологічних засадах.

Соціально-екологічне прогнозування, як і прогнозування в будь-якій іншій галузі, виступає теоретичною основою, що передує управлінню якістю природного середовища, і є однією з необхідних умов цього виду управління для всіх його основних етапів: цілепокладання, планування, програмування, проектування та прийняття рішень. Отже, основне завдання в організації процесу управління розвитком якості природного середовища полягає не в консервації існуючої рівноваги, а у постійному цілеспрямованому перетворенні природи на основі даних соціально-екологічного моніторингу в інтересах забезпечення майбутнього розвитку людського суспільства.

Свідомий вплив суспільства на якість природного середовища перебуває в даний час на початковій стадії теоретичного переосмислення та потребує подальшого розвитку та вдосконалення. Проте слід зазначити, що розвиток природокористування є невідривним від процесу свідомого регулювання співвідношення сторін соціо-природної системи. По суті, управління якістю природного середовища означає реалізацію необхідного розвитку природного середовища на користь людського суспільства. Цей необхідний напрямок пов'язаний із вибором оптимального варіанту з усіх можливих шляхів зміни якості природного середовища з урахуванням зростання вимог людини до нього. Як слушно зазначає В. Васильєва, оптимізація управління якістю природного середовища може бути досягнута на основі комплексних досліджень наслідків як ненавмисного впливу на навколишнє середовище, так і цілеспрямованого перетворення природи за допомогою наукових розрахунків, системного аналізу, прогностичних методів (Васильєва, 2001).

Водночас, постає питання щодо спроможності атомізованого суспільства до осмисленої (розумно-раціональної) діяльності, без якої просто неможливою стає саморегуляція системи «людина-суспільство-

природа». Найкраще, на нашу думку, означена проблема розкрита у роботі Х. Арендт «Про насильство», яка зверталася до питання атомізації та наголошувала на тому, що влада виступає не узаконеним насильством, а регулюванням спільної дії загальноновизнаним інституційним зв'язком (Арендт, 2002: 12), а сама атомізація індивідів у масовому суспільстві пов'язана з порушенням соціальних зв'язків, існування яких є необхідним для існування легітимізованої влади. Брак влади, у свою чергу, спричиняє створення сприятливих умов для встановлення насильства (Арендт, 2002: 21), яке, на відміну від влади (основою якої є згода), має інструментальний характер (Арендт, 2002: 17), а отже, не потребує підтримки населення (тобто не залежить від здатності представляти інтереси певних верств або суспільства загалом). Ми цілком погоджуємося з висновками Х. Арендт та хочемо зазначити, що за останні кілька років людство опинилося в умовах тотального контролю та цифрової інструменталізації, стрімкому встановленню якої сприяли безпрецедентні за своїми глобальними масштабами заходи проти поширення пандемії COVID-19.

На нашу думку, за таких умов суспільство перестає виконувати свою системоутворюючу функцію. Тому варто згадати, що у тоталітарному суспільстві виділяють два самостійні елементи: маргіналізоване і кероване суспільство атомізованих індивідів та керівну еліту. З огляду на те, якого масштабу набуває розшарування суспільства, та на можливість віртуалізації не лише атомізованого «натовпу», а й «еліти», перед людством постає новий виклик: пошуки нової рушійної сили суспільного розвитку. Тієї сили, що здатна до генерування ідей, цілей, мобілізації мас, і найголовніше, здатної брати відповідальність не лише у масштабах задоволення власних інтересів, а й усього людства. Здається, прийшов той час, коли подібно до Діогена, потрібно із запаленим ліхтарем ходити серед натовпу віртуальних спільнот та шукати суспільство.

Масштаб антропогенних впливів на природу дозволяє з певною умовністю окреслити п'ять величезних періодів, кожен з яких характеризувався своєю специфікою впливу суспільства на природу та природи на суспільство. Перший може бути названий епохою першої екологічної кризи, тобто початкового руйнації екологічної рівноваги між суспільством і природою. Ця криза почалася, схоже, з ранніх етапів історії людства і тривала протягом усього розвитку мисливського господарства. Після нього людство перейшло до землеробства та скотарства, тобто зробило наступний крок у освоєнні природного середовища. Якщо реакція середовища на першу екологічну кризу мала своїм наслідком зникнення великих ссавців, то освоєння нових земель у зв'язку зі скотарством та землеробством призвело до зневоднення великих масивів земель та ерозії ґрунту, заміни степових травостоїв напівпустельними та пустельними, наступу степу на ліс. Далі слідує новий етап – створення міських поселень та їхнього середовища, тобто концентрація виробництва в певних районах в такій кількості, що це штучне середовище перетворювало ландшафт, докорінно змінювало його, а концентрація населення і певних

видів його діяльності створювала нові ландшафтні зони, які не нагадували попередні. Поступово виробництво розвивається до глобальних масштабів, і настає ера грандіозних міграцій речовини та енергії, що охопила всю, або майже всю, земну кулю.

Нарешті, в сучасну епоху спостерігається величезне зростання чисельності людства та масова розробка нових технологій, що перетворюють вигляд нашої планети у найрізноманітніших аспектах. Ці п'ять епох – п'ять періодів глобального розширення сфери дії людської цивілізації та освоєння планетарного та космічного простору, що одночасно змінює як ставлення людства до природи, так і впливу природи на людство. Вони можуть розглядатися як основні віхи історичної періодизації системи «природа – суспільство».

Люди є досить плодовитими і давно б усе заселили, якби не фактори, що стримують: геологічні (опустелення, повені, урагани), природні (комахи, птахи, гризуни, травоядні, бактерії та віруси), війни, саморегуляційні (запобігання, штучні викидні, скупчення, пустельництво, вбивство дітей, самогубство). Але густота населення має межу. Розширення ріплі є обмеженим, освоєння пустель – дорогим. Брак ресурсів унеможливує забезпечення однакового рівня добробуту для усіх.

Перше масове вимирання видів відбулося близько 540 млн років тому, останнє, п'яте – 66 мільйонів років тому, коли, згідно з найавторитетнішою теорією, падіння астероїда призвело до загибелі динозаврів. Але якщо доісторичні кризи біосфери були викликані природними катастрофами, то сучасне – переважно зумовлене діяльністю людини, насамперед, неконтрольним видобуванням природних ресурсів та браконьєрством.

За останні 50 років населення Землі подвоїлося, досягнувши 7,8 млн. чоловік. Незважаючи на те, що харчова промисловість своєчасно нарощувала темпи виробництва, кожен десятий житель планети сьогодні страждає від голоду. За прогнозами, до 2050 року на планеті мешкатимуть майже 10 млрд. чоловік. При цьому виросте конкуренція за площі, які можна буде використати для сільськогосподарських цілей. Адже все більше угідь стануть віддавати під озеленення, яке повинне буде врятувати атмосферу від надлишку вуглекислого газу.

Як зменшити навантаження на природу? Згідно з дослідженням, опублікованим у 2019 році в медичному журналі *The Lancet*, можливість прогнати 10 млрд. людей, зберігши при цьому параметри безпечної землекористування, є. Для цього пропонувалося радикально змінити способи виробництва продуктів харчування і звичний раціон людей. Окрім іншого, на думку вчених, це повинно привести і до зміцнення здоров'я населення планети. Однак існує й інша сторона цієї медалі, та сторона, якої «не бачать» представники інститутів, за лаштунками яких приховано інтереси меншої, обраної, частини світового політикуму – тих країн, що традиційно є лідерами споживання. Як ми вже неодноразово могли спостерігати, різного гатунку екологічно-орієнтовані проекти у переважній більшості стосуються країн, сором'язливо названими такими, що розвиваються, тобто такими, де значна кількість

людей вже перебуває за межею бідності та, водночас, не має можливості впливати ні на прийняття рішень у глобальних масштабах, ні на реальне їхнє виконання, будучи, по суті, атомізованими індивідами масового суспільства без права голосу. Роль держави – регулятора в глобалізованому світі – виявилась дискредитованою. Створений образ-симулякр тоталітарної держави як ворога людини дозволив легітимізувати обмеження суверенності національних держав як у можливості творення, так і реалізації внутрішньої політики. В остаточному варіанті сучасна держава – це все ще «Левіафан» Т. Гобса, але з дуже обмеженими соціальними можливостями, значна частина яких протезована електронними одновекторними інформаційними впливами та регуляторами. Свобода дій держави є наперед визначеною і регульованою за допомогою системи зовнішніх регуляторів, орієнтованих на забезпечення інтересів світових лідерів споживання та виробництва.

Чи може бути інше рішення? Напевно, що так. Ще у Давньому Китаї Лао-Цзи виявив принцип природних законів – обмежувати надмірне та заповнювати недостатнє. Він стверджував, що закон збереження вважається основним, природні закони вважаються головними, навколишня природа вважається важливою, і важливою є громада. Люди наслідують навколишню природу, навколишня природа слідує природним законам, у свою чергу, природні закони слідує закону збереження, тобто закон збереження виходить зі своєї сутності (Саврухін, 2011). Напевне, такий системозберігаючий гармонійний принцип існування людини, суспільства та природи дійсно є досконалим. Однак в умовах техногенного, хоч і з префіксом пост-, суспільства про гармонію та досконалість коеволюції системи «людина-природа-суспільство» ми можемо лише згадувати як про щось ідеальне і недоступне в реаліях існуючого світу.

Як це не є парадоксальним, попередження авторитетних вчених стосовно реальності загрози загибелі людської цивілізації через хижацьке ставлення людей до природи протягом останніх десятиліть так і не привернуло належної уваги владних та бізнесових кіл. Через інтенсивну господарську діяльність із надмірним використанням природних ресурсів відбувається незворотне руйнування довкілля, яке є середовищем мешкання людей. Це руйнування спричиняє загибель багатьох видів живих організмів, помітно порушуючи нормальне функціонування всієї системи взаємодії в природі.

Чи існує реальний вихід із цієї ситуації, крім фантастичних ідей Ілона Маска щодо переселення людей на іншу планету? Можливо, цей вихід полягає в цільовому формуванні екологічної свідомості всього населення. Він вимагає рішуче переглянути світоглядні й психолого-педагогічні основи суспільного буття та логіко-методологічні принципи його раціональної організації. Перш за все, вкрай необхідно замінити панівну філософію антропоцентризму на філософію екоантропоцентризму, практичним втіленням якого може стати інвайроменталізм – теорія управління соціально-економічним розвитком, орієнтована на врахування екологічних чинників та

збереження біосфери. При цьому вона повинна виходити, по-перше, із соціальної організації життєдіяльності людини, а по-друге, з усвідомлення існування й істотного активного, переважно негативного впливу на навколишнє природне середовище, з боку техніосфери як створеної людьми сукупності артефактів і технологій.

Цілком слушною є і запропонована Г. Йонасом етика відповідальності, де окреслюється співвідношення «людина – технологія – природа», що віддзеркалює як технологічний розвиток, так й екологічну кризу початку XXI століття. Зазначимо, що проблема створення нової етики була актуалізована Гансом Йонасом у праці «Принцип відповідальності. У пошуках етики для технологічної цивілізації», де вищезазначений принцип став матрицею його філософського проекту. Так, автор зауважує, що сучасні технології відрізняються глобальним колективним характером і, відповідно, глобальними наслідками, що відтепер може загрожувати як існуванню людини, так і збереженню її сутності. Ідеться про небезпеку «антропологічної катастрофи», що вимагає онтологічної «відповідальності за ідею людини» (Йонас, 2001: 73). Становлення імперативу нової етики відбувається в умовах технологізації теперішнього часу: «Старі питання про відношення між буттям і належністю, причинною і метою, природою і цінністю мають бути онтологічно переорієнтованими, щоб по той бік ціннісного суб'єктивізму по-новому укорінити обов'язок людини в бутті» (Йонас, 2001: 8). Відбувається підпорядкування етики – онтології: збереження буття природи і буття людини постають першочерговим завданням сучасності та відповіддю на зміни людської діяльності; буття та відповідальність стають головними у філософських роздумах Йонаса. Він виводить принципи взаємодії людини з природою. Ці принципи, на його думку, потрібно було визнати новою парадигмою мислення ще на початку XXI століття:

1) Чини так, щоб наслідки твоєї діяльності узгоджувалися з продовженням автентичного людського життя на землі;

2) Чини так, щоб наслідки твоєї дії не були руйнівними для майбутньої можливості такого життя;

3) Не завдавай шкоди умовам безпосереднього продовження існування людства на землі;

4) Співвіднось до свого теперішнього вибору як співпредмет твого воління цілісність людини в майбутньому (Йонас, 2001: 27-28)

Г. Йонас, беручи до уваги «глобальні умови людського життя і віддалене майбутнє» й загрозу існуванню людського роду як такого, пропонує такий спосіб людської діяльності, що виходив би за межі антропоцентризму й обстоював ідею морального права природи. Слід додати, що таке право може реалізовуватися як захист від тієї шкоди, яку природі завдає людина. Сьогодні ми вже стали свідками численних проявів такого захисту, що постають у формі так званих «природних лих», епідемій і пандемій тощо.

Отже, філософія взаємовідносин суспільства і природи зводиться до пошуку шляхів і засобів гармонізації ситуації у складній системі «людина-природа-суспільство». І перш за все, цей пошук має

зосередитися на формуванні та впровадженні в педагогічну практику нової освітньої парадигми. Її цілі, зміст і характер мають виходити з глибокого усвідомлення буквально кожним представником соціуму нагальної необхідності невідкладної гармонізації відносин у вказаній системі. Крім того, вкрай важливим завданням освіти постає виховання і розвиток у них розуміння особистої відповідальності кожного за реалізацію цієї гармонізації. Як зазначає вітчизняний дослідник О. Пономарьов, «кожна людина певною мірою може розглядатися як продукт педагогічного впливу. Тому від якості, дієвості й спрямованості цього впливу залежать характер виконання нею своєї професійної і громадської діяльності, її ставлення до своїх обов'язків, до себе та інших людей і до суспільства та його інтересів» (Пономарьов, 2016: 183). Нова освітня парадигма вимагає й нових цілей, змісту й характеру такого впливу. Спрямованість його повинна визначатися глобальним суспільним завданням з гармонізації взаємовідносин людей, їх соціалізації задля досягнення спільних цілей та взаємодії з природним середовищем. Це завдання детермінує також цілі виховання, особистісного розвитку й соціалізації.

Провідними вченими у різних галузях знань – представниками Римського клубу (Медоуз, 1972; Ласло, 1977; Пестель, 1989; Pauli, 2010; Wijkman, 2012; Bardi, 2014; Вайсцекер, 2017; Perissi, 2021 та ін.) неодноразово наголошувалося, що обмеження споживання природних ресурсів, розвиток екологічно орієнтованої економіки – найважливіша умова переходу суспільства на шлях гармонізації системи «суспільство-природа» та стабілізації екологічної ситуації у світі, у регіонах та окремих країнах. Разом із тим, не лише причини сучасних екологічних проблем потребують вивчення, визначення та використання духовного потенціалу людини і суспільства у вирішенні проблем збереження життя, а й розробка дієвих комплексних механізмів їхньої реалізації.

Нарешті, потребує захисту і природа самої людини та її невід'ємна складова – суспільство. До найнебезпечніших загроз сьогодення можна віднести наростання негативних змін як у генетичній основі людини, у тому числі під впливом несприятливих природних умов, а також у результаті десоціалізації індивідів, шляхом створення віртуалізованого псевдо-соціуму, втрата людством здатності до свідомого і критичного осмислення буття.

З огляду на важливість проблеми, варто погодитися із висновком дослідниці О. Матюхіної, яка зазначає, що останні десятиліття наочно показали необхідність зміни екологічної парадигми як у суспільній, так і в індивідуальній свідомості (Матюхіна, 2021: 44), та С. Орденова, який, осмислюючи проблеми «Формування екологічної свідомості в умовах глобалізації», вказує, що з позиції досягнення оптимальної взаємодії суспільства і природи, а також забезпечення гармонізації матеріального і духовного життя суспільства, екологічні і соціально-економічні прагнення людства на світоглядному ґрунті у перспективі повинні поєднуватися, а екологічна політика держав у глобалізованому світі повинна стати

домінуючою в усій світовій політиці, адже визначає можливості і шляхи виживання людства загалом (Орденів, 2021: 49). У виробленні підходів до вирішення цих завдань філософи можуть і повинні брати найактивнішу участь задля збереження життя, у тому числі й життя Людини розумної на Землі.

Висновки

Розроблений вченими та визнаний у своїй незворотній необхідності перехід до природнішого, менш споживчого способу життя та до екологічного типу економіки, що враховує потребу відновлення та збереження природи, досі не став панівною ідеєю суспільної свідомості. Окрім виявлених екологами та біологами кризових явищ у системі «природа-суспільство», що виявляються як низка екологічних катастроф, існує й ще одна проблема. Вона виявляється як втрата суспільством свого синергетичного потенціалу, необхідного для функціонування тріади «людина-природа-суспільство». Масове суспільство атомізованих індивідів є нездатним до творчої діяльності та вироблення суспільної свідомості. Ми є свідками глобальної кризи двох із трьох основних чинників, завдяки яким стало можливим саме існування суспільства – колективності та духовності. Лише трудова діяльність, необхідна для забезпечення базових потреб людини, поки що лишається умовою підтримання фізичного життя.

Звідси випливає відповідальність філософів за реалізацію нових завдань у духовному досягненні проблем взаємодії людини, суспільства та природи, у перегляді стратегії їхнього вирішення. Головне завдання – осмислення та прийняття моделі майбутнього устрою суспільства як еколого-інформаційної цивілізації, здатної до гармонізації відносин із природним середовищем. Друге завдання – переорієнтація людства зі споживачького ставлення до природи на відносини, що ґрунтуються на відповідальній коеволюції, здатних гармонізувати систему «суспільство-природа» шляхом подолання штучно створених цінностей необмеженого споживання. І третє, але не останнє за значимістю, – збереження суспільства, як невід'ємного середовища буття Людини та необхідна умова формування суспільної свідомості.

Список літератури

1. Bardi, Ugo, and Ilaria Perissi. *The Empty Sea: The Future of the Blue Economy*. Springer, 2021.
2. Bardi, Ugo. *Extracted: How the quest for mineral wealth is plundering the planet*. Chelsea Green Publishing, 2014.
3. Barnosky A.D., Matzke N., Tomiya S., Wogan G.O.U., Swartz B., Quental T.B., Marshall C., McGuire J.L., Lindsey E.L., Maguire K.C., Mersey B., Ferrer E.A. (2011). Has the Earth's sixth mass extinction already arrived? *Barnosky A.D. Nature*. Vol. 471. – P. 51-57.
4. Higgs, K., Ramphel, M., Randers, J., Likhotal, A., Loening, U., Korten, D., & von Weizsacker, J. (2018). *Come On! Capitalism, Short-termism, Population and the Destruction of the Planet*.
5. Laszlo E. *Goals for mankind: A report to the Club of Rome on the new horizons of global community*. 1977.
6. Meadows, Donella H., Jorgen Randers, and Dennis L. Meadows. "The Limits to Growth (1972)." *The Future of Nature*. Yale University Press, 2013. – P. 101-116.
7. Pauli, Gunter A. *The blue economy: 10 years, 100 innovations, 100 million jobs*. Paradigm publications, 2010.
8. Wijkman, Anders, and Johan Rockström. *Bankrupting nature: Denying our planetary boundaries*. Routledge, 2013.

9. Абдрахимов В. З. Зависимость экологии от пандемии / В. З. Абдрахимов, С. М. Анпилов // *Основы ЭУП*. – 2020. – №6 (25). – С. 32-37. URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/zavisimost-ekologii-ot-pandemii> (дата обращения: 16.02.2022).
10. Алексеев В. П. *Очерки экологии человека* / В. П. Алексеев. – М.: Наука, 1993. – 191 с.
11. Арендт Х. *Джерела тоталітаризму* / Х. Арендт. – К.: Дух і літера, 2002. – 539 с.
12. Белл Д. *Грядущее постиндустриальное общество. Опыт социального прогнозирования* / Д. Белл. – М.: Академия, 1999. – 956 с.
13. Болотова Н. Л. Биологическое разнообразие и проблемы его сохранения / Н. Л. Болотова, 2017. URL: <http://www.spasisci.ru/documents/detail.php?>
14. Васильева В. Н. Проблема регулирования потребностей: экологический аспект / В. Н. Васильева // *Серия "Symposium", Методология гуманитарного знания в перспективе XXI века*, Выпуск 12. К 80-летию профессора Моисея Самойловича Кагана. Материалы международной научной конференции. 18 мая 2001 г. Санкт-Петербург. Санкт-Петербург, 2001. – С. 183.
15. Вернадский В. И. Биосфера и ноосфера / В.И. Вернадский. – М.: Айрис-пресс, 2004. – 582 с.
16. Горбатенко В. Людина і суспільство в ситуації постмодерну: філософсько-політичні детермінанти / В. Горбатенко // *Соціогуманітарні проблеми людини*. – 2010. – № 5. – С. 151-166.
17. Дротянко Л. Г. Концепції інформаційного суспільства та культури постмодерну / Л. Г. Дротянко // *Вісник Національного авіаційного університету*. Серія: Філософія. Культурологія. – 2006. – № 2 (4). – С. 5-12.
18. Йонас Г. *Принцип відповідальності. У пошуках етики для технологічної цивілізації*. – Київ: Лібра, 2001. – 400 с.
19. Клешня Г. М. Коеволюція системи «людина – суспільство – природа» / Г. М. Клешня // *Вісник Національного авіаційного університету*. Серія: Філософія. Культурологія. – 2021. – № 2. – С. 35-40.
20. Козловски П. *Культура постмодерна: Общественно-культурные последствия технического развития* / Пер. с нем.– М.: Республика, 1997. – 240 с.
21. Лиотар Ж.-Ф. *Состояние постмодерна*; пер. с фр. Н. А. Шматко. – М.: Институт экспериментальной социологии, СПб.: Алетейя, 1998. – 160 с.
22. Луман Н. *Общество как социальная система*; пер. с нем. А. Антоновский. – М.: Логос, 2004. – 232 с.
23. Матюхіна О. А. категорія «екологічна відповідальність» в етичному вченні католицької церкви в ХХІ ст. / О. А. Матюхіна // *Вісник Національного авіаційного університету*. Серія: Філософія. Культурологія. – 2021. – № 2. – С. 42-46.
24. Моисеев Н. Н. *Быть или не быть челеовеческой цивилизации* / Н. Н. Моисеев // М.: Ульяновский Дом печати, 1999. – 288 с.
25. Монтескье Ш. Л. *О духе законов*; сост., пер. и коммент. А. В. Матешук. – М.: Мысль, 1999. – 672 с.
26. Орденів С. С. Філософська експлікація поняття постмодерної правосвідомості суспільства / С. С. Орденів // *Вісник Національного авіаційного університету*. Серія: Філософія. Культурологія. – 2016. – № 2. – С. 35-40.
27. Орденів С. С. Формування екологічної свідомості в умовах глобалізації / С. С. Орденів // *Вісник Національного авіаційного університету*. Серія: Філософія. Культурологія. – 2021. – № 2. – С. 46-50
28. Пестель Э. *За пределами роста* / Э. Пестель. – М.: Прогресс, 1988.
29. Пономарьов О. С. Духовність і відповідальність як чинник гармонізації взаємовідносин людини і природи. Проблеми та перспективи формування національної гуманітарно-технічної еліти. *Зб. наук, праць за ред. Л. Л. Товажнянського, О. Г., Романовського*. – Вип. 47 (51). – Харків : НТУ "ХПІ", 2017. – С. 36-45.
30. Саврухин А. П. Учение Лао-цзы о гармонии в природе и обществе / А. П. Саврухин // *Лесной вестник/Forestry bulletin*, 2011. – 2. – С. 49-51.
31. Сидоренко С. В. Філософія виживання людства у глобалізованому світі / С. В. Сидоренко // *Мультиверсум. Філософський альманах*. – 2006. – № 55. – К.: Центр духовної культури. – С. 130-137.

32. Тоффлер Э. Шок будущего / Э. Тоффлер. – М.: АСТ, 2008. – 560 с.

References

1. Abdrakhimov, V.Z., and S.M. Anpilov. 2020. "Zavisimost ekologii ot pandemii" ["Dependence of ecology on the pandemic"]. *Osnovy EUP, Fundamentals of the EUP* 6(25):32-37. <https://cyberleninka.ru/article/n/zavisimost-ekologii-ot-pandemii>.
2. Alekseev, V.P. 1993. *Ocherki ekologii cheloveka [Essays on human ecology]*. Moscow: Nauka.
3. Arendt, Kh. 2002. *Dzherela totalitaryzmu [Sources of totalitarianism]*. Kyiv: Dukh i litera.
4. Bell, D. 1999. *Griadushchee postindustrialnoe obshchestvo. Opyt sotsialnogo prognozirovaniia [The coming post-industrial society. Experience of social forecasting]*. Moscow: Akademiia.
5. Bolotova, N.L. 2017. *Biologicheskoe raznoobrazie i problemy ego sokhraneniia [Biological diversity and problems of its conservation]*. <http://www.spass-sci.ru/documents/detail.php>
6. Vasileva, V.N. 2001. "Problema regulirovaniia potrebnostey: ekologicheskii aspekt" ["The problem of regulation of needs: ecological aspect"]. *Metodologiya gumanitarnogo znaniia v perspektive XXI veka. Seria: Simposium, Methodology of humanitarian knowledge in the perspective of the XXI century. Serie: Symposium: Proceedings of the International Scientific Conference, 18 May 2001, 183. SPb.*
7. Vernadskiy, V.I. 2004. *Biosfera i noosfera [Biosphere and noosphere]*. Moscow: Ayris-press.
8. Horbatenko, V. 2010. "Liudyna i suspilstvo v sytuatsii postmodernu: filosofsko-politychni determinanty" ["Man and society in the postmodern situation: philosophical and political determinants"]. *Sotsiohumanitarni problemy liudyny, Socio-humanitarian problems of man* 5:151-166.
9. Drotianko, L.H. 2006. "Kontseptsii informatsiinoho suspilstva ta kultury postmodernu" ["Concepts of information society and postmodern culture"]. *Visnyk Natsionalnoho aviatsiinoho universytetu. Seria: Filosofiiia. Kulturolohiia, Proceedings of the National Aviation University. Series: Philosophy. Cultural Studies* 2(4):5-12.
10. Yonas, H. 2001. *Pryntsyyp vidpovidalnosti. U poshukakh etyky dlia tekhnolohichnoi tsyvilizatsii [The principle of responsibility. In search of ethics for technological civilization]*. Kyiv: Libra.
11. Kleshnia, H.M. 2021. "Koevoliutsiia systemy "liudyna - suspilstvo - pryroda" [Coevolution of the system "man - society - nature"]. *Visnyk Natsionalnoho aviatsiinoho universytetu. Seria: Filosofiiia. Kulturolohiia, Proceedings of the National Aviation University. Series: Philosophy. Cultural Studies* 2:35-40.
12. Kozlowski, P. 1997. *Kultura postmoderna: Obshchestvenno-kulturnyye posledstviia tekhnicheskogo razvitiia [Postmodern culture: Social and cultural consequences of technical development]*. Moscow: Respublika.
13. Liotard, Zh.-F. 1998. *Sostoianie postmoderna [Postmodern state]*. Translated by N.A. Shmatko. Moscow: In-t eksperement. razvitiia; Spb.: Aleteyia.
14. Luman, N. 2004. *Obshchestvo kak sotsialnaia sistema [Society as a social system]*. Translated by A. Antonovskiy. Moscow: Logos.
15. Matiukhina, O.A. 2021. "Katehoriia "ekolohichna vidpovidalnist" v etychnomu vchenni katolytskoi tserkvy v XXI st." [Category "environmental responsibility" in the ethical teachings of the Catholic Church in the XXI c.]. *Visnyk Natsionalnoho aviatsiinoho*

universytetu. Seria: Filosofiiia. Kulturolohiia, Proceedings of the National Aviation University. Series: Philosophy. Cultural Studies 2:42-46.

16. Moiseev, N.N. 1999. *Byt ili ne byt cheleovecheskoy tsivilizatsii [To be or not to be human civilization]*. Moscow: Ulianov. Dom pechati.
17. Monteske, Sh.L. 1999. *O dukhe zakonov [About the spirit of laws]*. Translated by A.V. Mateshuk. Moscow: Mysl.
18. Ordenov, S.S. 2016. "Filosofska eksplikatsiia poniattia postmodernoi pravosvidomosti suspilstva" ["Philosophical explication of the concept of postmodern legal consciousness of society"]. *Visnyk Natsionalnoho aviatsiinoho universytetu. Seria: Filosofiiia. Kulturolohiia, Proceedings of the National Aviation University. Series: Philosophy. Cultural Studies* 2:35-40.
19. Ordenov, S.S. 2021. "Formuvanniia ekolohichnoi svidomosti v umovakh hlobalizatsii" ["Formation of ecological consciousness in the conditions of globalization"]. *Visnyk Natsionalnoho aviatsiinoho universytetu. Seria: Filosofiiia. Kulturolohiia, Proceedings of the National Aviation University. Series: Philosophy. Cultural Studies* 2:46-50
20. Ponomarov, O.S. 2017. "Dukhovnist i vidpovidalnist yak chynnyk harmonizatsii vzaiemovidnosyn liudyny i pryrody" [Spirituality and responsibility as a factor in harmonizing the relationship between man and nature]. *Problemy ta perspektyvy formuvanniia natsionalnoi humanitarno-tekhnichnoi elity, Problems and prospects of formation of the national humanitarian and technical elite* 47(51):36-45.
21. Savrukhnin, A.P. 2011. "Uchenie Lao-tsy o garmonii v prirode i obshchestve" ["Teaching of Lao Tzu about harmony in nature and society"]. *Lesnoy vestnik, Forestry Bulletin* 2:49-51.
22. Sydorenko, S.V. 2006. "Filosofiiia vyzhyvanniia liudstva u hlobalizovanomu sviti" ["Philosophy of human survival in a globalized world"]. *Multyversum. Filosofskiyi almanakh, Multiverse. Philosophical Almanac* 55:130-137.
23. Toffler, E. 2008. *Shok budushchego [Future shock]*. Moscow: AST.
24. Pestel, E. 1988. *Za predelami rosta [Beyond growth]*. Moscow: Progress.
25. Barnosky, A.D., N. Matzke, S. Tomiya, G.O.U. Wogan, B. Swartz, T.B. Quental, C. Marshall, J.L. McGuire, E.L. Lindsey, K.C. Maguire, B. Mersey, and E.A. Ferrer. 2011. "Has the Earth's sixth mass extinction already arrived?". *Nature* 471:51-57.
26. Meadows, D.H., J. Randers, and D.L. Meadows. 2013. "The Limits to Growth (1972)." In *The Future of Nature*, edited by R. Libby, S. Sverker and P. Warde, 101-116. Yale University Press.
27. Laszlo, E. 1977. *Goals for mankind: A report to the Club of Rome on the new horizons of global community.*
28. Pauli, G.A. 2010. *The blue economy: 10 years, 100 innovations, 100 million jobs.* Paradigm publications.
29. Wijkman, A., and J. Rockström. 2013. *Bankrupting nature: Denying our planetary boundaries.* Routledge.
30. Ugo, B. 2014. *Extracted: How the quest for mineral wealth is plundering the planet.* Chelsea Green Publishing.
31. Higgs, K., M. Ramphel, J. Randers, A. Likhotal, U. Loening, D. Korten, and J. von Weizsacker. 2018. *Come On! Capitalism, Short-termism, Population and the Destruction of the Planet.*
32. Ugo, B., and I. Perissi. 2021. *The Empty Sea: The Future of the Blue Economy.* Springer.

A. М. Клешня

ОБЩЕСТВО В СИСТЕМЕ «ЧЕЛОВЕК – ОБЩЕСТВО – ПРИРОДА»

Аннотация. В статье осуществлено философское осмысление современной роли общества в триаде «человек – общество – природа». Проанализированы особенности трансформации функциональной состоятельности общества в условиях постмодерной ситуации. Указано на углубление атомизации индивидов совместно с массовизацией общества в глобальных масштабах, что демонстрирует признаки возникновения нового виртуального тоталитаризма. Последнее выступает в качестве причины утраты состоятельности общества, как организационной системообразующей силы, продуцирующей аксиологические основы социокультурного развития человечества. Продемонстрировано, что преобладающие в постсовременности инструментальные методы не эффективны при саморегулировании сложных динамических биосоциальных систем. Обоснованы задачи философии в преодолении выявленного внутреннего кризиса элементов в дихотомии «природа-общество» и решении глобальных экологических вызовов.

Ключевые слова: социоприродная система, общество, экология, вымирание видов, атомизация индивидов, виртуализация элит, глобальная тоталитарная система, триада «человек – общество – природа», кризис социального.

H. Kleshnia

SOCIETY IN THE SYSTEM OF "MAN - SOCIETY - NATURE"

Introduction. Unlimited faith in human genius and rationality has led to deplorable results as irreversible environmental crises engulfed the entire planet. The practiced theory of the self-organizing and self-regulating power of the market economy, which eliminated the state-regulator from the space of being was the last straw that destroyed the fragile balance of the biogeocenosis. **The aim and tasks** area philosophical analysis of the role of society in the classical triangle of "man – society – nature" in the context of the biosocial crisis of the globalized world. **Research methods** are a combination of philosophical and general scientific approaches and methods. The systems approach reflects the self-organization and structuring of systems in the conditions of the synergistic universal quality of the world. An interdisciplinary synergetic methodology is also used to understand the dynamics of self-organization in the system "man – society – nature". **Research results.** The development of civilization has set a very important task for modern science: resolving the contradiction between the needs of the human community and the limited natural resources. Striving for the fullest possible satisfaction of ever-growing needs in an environmental crisis is a manifestation of irresponsibility. And this state is actively supported by the value preferences of the mass consumer society. Various forms of society and nature interaction and their dynamics are among the main components of human progress, individual events of human history, although they have a noticeable impact in some cases, they are neither directed nor of any duration. In addition, we must take into account the concept of society to a greater extent than the role of the individual in co-evolutionary processes. **Discussion.** Moiseev N. states that understanding complex systemic interdependencies is the content of the philosophical approach to solving environmental problems. The postmodern society has been sufficiently studied both by foreign (D. Bell, P. Kozlovsky, J.-F. Lyotard, E. Toffler) and domestic researchers (V. Horbatenko, L. Drotianko, S. Ordenov and others). As a result, N. Luhmann noted that against the "foggy" background of globalization, there is no common understanding of the concept of "society" at all. H. Arendt noted that power does not act as legalized violence but is a regulator of joint actions by generally recognized institutional ties, and the atomization of individuals in a mass society is associated with a violation of social ties. Based on her conclusions, we can note that over the past few years, humanity has found itself in conditions of total control and digital instrumentalization as a result of the fight against the COVID-19 pandemic. **Conclusion.** Representatives of the Club of Rome have repeatedly noted that limiting the consumption of natural resources, developing an environmentally oriented economy is the most important condition for the transition of society to the path of harmonizing the "society-nature" system and stabilizing the environmental situation. Consequently, ensuring the harmonization of the material and spiritual life of society, the ecological and socio-economic aspirations of mankind on the basis of worldview should be combined in the future, and the environmental policy of states in the globalizing world should become dominant because it determines the possibilities and ways of survival of mankind as a part of nature.

Keywords: socio-natural system, society, ecology, extinction of species, atomization of individuals, virtualization of elites, global totalitarian system, "man – society – nature" triad, crisis of the social.

УДК 124.5+172.1;4+304

Л. П. Комісар

АВТЕНТИЧНІСТЬ І ЕКОЛОГІЯ ЯК АКсіОЛОГІЧНІ ТРЕНДИ ПОСТПАНДЕМІЧНОГО СВІТУ, АБО ПЕРЕВІДКРИВАЮЧИ «СЛОВНИК ЦИФРОВОЇ ЕПОХИ»

Київський національний лінгвістичний університет;
e-mail: liudmyla.komisar@knl.uu.edu.ua

Анотація. У статті розглядаються питання, пов'язані з актуальними викликами, що постали перед людством у цифровому постпандемічному світі. Проводиться ідея щодо потреби ревізії і «перевідкриття» на онтологічному рівні ціннісних орієнтирів, дієвих для сучасної людини. У даному аспекті здійснюється культур-філософський і етико-аксіологічний аналіз екодискурсу в перспективі «реальної віртуальності» крізь призму реактуалізації парадигми автентичності. Особлива увага приділяється феноменам «ерозії» ціннісної автентичності та «дифузії» персональної відповідальності перед природою у сучасних дигітальних практиках «прочитання» соціальної дійсності.

Ключові слова: автентичність, дія, екологія, комунікація, «реальна віртуальність», реактуалізація, цінність.

Вступ

У зв'язку із домінуючою перманентною присутністю в життєсвіті сучасної людини електронних ЗМІ (або «п'ятої влади») наш щоденний досвід стає квазісимулякром – калькулятивним, відчуженим, опосередкованим. Тож актуалізація саме ціннісно-звичаєвої настанови – настанови із екологічним вектором – у сучасних філософських і аксіологічних студіях є цілком виправданою. Такий вектор має на меті досягнення взаєморозуміння (як порозуміння) та налагодження комунікації між людьми в постпандемічному світі, людьми, які належать до різних національних та культурних спільнот, попри тотальну цифрову уніфікацію з почасти «стертими» маркерами ідентичностей/ідентифікацій. Означену проблематику ми вже підіймали у наших попередніх дослідженнях, зокрема, ставлячи такі питання: чи актуальне сьогодні знамените гасло «Saper aude!», яке «перевідкрив»

після І. Канта Г.-Г. Гадамер? Чому нині надактуальною є проблема тотальної відсутності у сучасній еклектичній «кліповій» (Е. Тофлер) пастиш-комунікації глибинного розуміння? Доречно згадати у даному річизці концепцію Ж. Ліповецькі про настання «ери порожнечі», «імперії ефемерного» і появу «нарцисичної нової свідомості» – гедоністичної і холодної; споживачької свідомості телеглядача, порожню оболонку симулятивного «Я», що перманентно вдивляється в «екран без глибини», цікавиться одразу «усім і нічим» через перенасиченість інформацією. Чи потребує споживач-нарцис XXI ст. із «суспільства спектаклю» розуміння у відповідь, чи потрібен йому, майже засліпленому неререфлексивною гедонією, респонсивний інтелектуальний діалог? (Комісар, 2013: 32).

Мета дослідження

Із визначеної актуальності логічно слідує, що метою дослідження є реактуалізація на онтологічному рівні